

Een laat 18^e eeuwse Nederlands sigarenpijpje van klei uit Kaapstad, Zuid-Afrika

Ute A. Seemann¹

Samenvatting

Een officiële archeologische opgraving in het centrum van Kaapstad, Zuid-Afrika, bracht een Nederlands sigarenpijpje aan het licht. Het sigarenpijpje kon aan de hand van het Goudse wapen en het pijpenmakers merk worden gedateerd in de periode 1780 tot 1802 (fig. 1). Otto Graf, een specialist op het gebied van koloniale Nederlandse pijpen in Kaapstad, heeft met verschillende onderzoekers contact opgenomen en vond dat er zes sigarenpijpjes bekend zijn van deels goed gedateerde vindplaatsen van over de gehele wereld. Een tweede nagenoeg identiek exemplaar is gevonden in Amsterdam. Dit artikel bespreekt de datering en herkomst van het in Kaapstad gevonden pijpje.

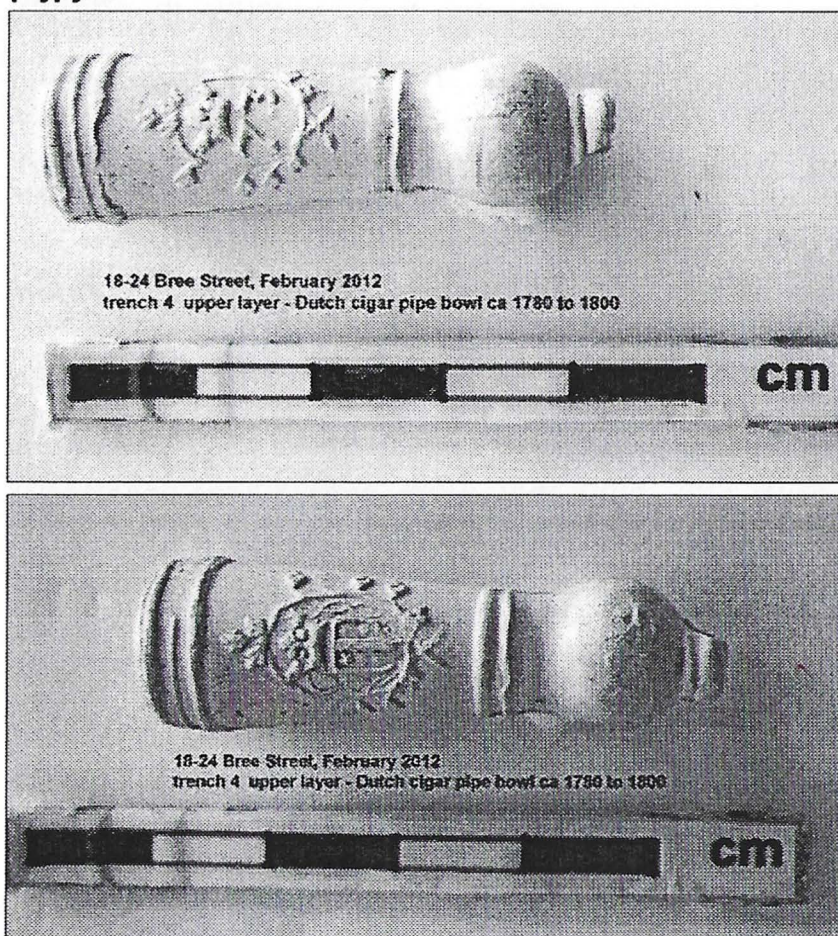

Fig. 1.
Een Nederlands sigarenpijpje gevonden op Breestraat 18-24, Kaapstad.

¹ Dr. Ute A. Seemann is Erfgoed archeoloog en consultant in Zuid-Afrika. Adres is bij de redactie bekend. Vertaling: Ruud Stam.

Inleiding

In februari 2012 is er in het centrum van Kaapstad een historisch archeologische opgraving uitgevoerd in overeenstemming met de Zuid-Afrikaanse erfgoed wet. Herontwikkeling van het bouwblok Breestraat 18-24 – erf 173682 – moest gaan plaatsvinden, wat betekende dat de bestaande bebouwing moest worden afgebroken.

Historisch onderzoek in de archieven van Kaapstad bracht aan het licht dat dit bouwblok gekarteerd was omstreeks 1818 en dat het in die tijd aan de kust van tafelbaai lag. De locatie ging twee keer over in andere handen en tussen 1838 en 1842 blijkt de nieuwe eigenaar het eerste huis met bijgebouwen op zijn eigendom gebouwd te hebben, gelegen op de hoek van Breestraat en Preswichstraat, welke laatste straat naar hem genoemd is.

Historische en archeologische context

Het sigarenpijpe is gevonden in de bovenste laag onder een gesloten vloer die in een kartering van 1900/02 benoemd was als 'constructiewerk' in het centrum van het bouwblok (fig. 2).

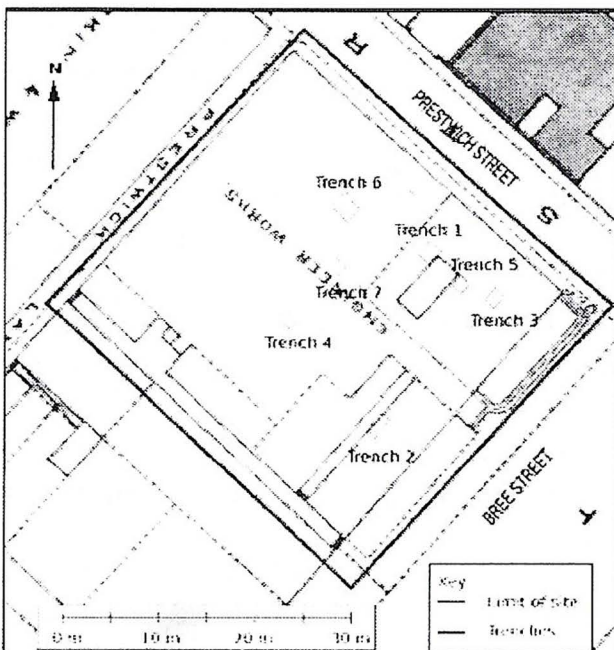

Fig. 2. Opgraving op Breestraat 18-24, Kaapstad. Vondstlocatie in het midden van de tekening.

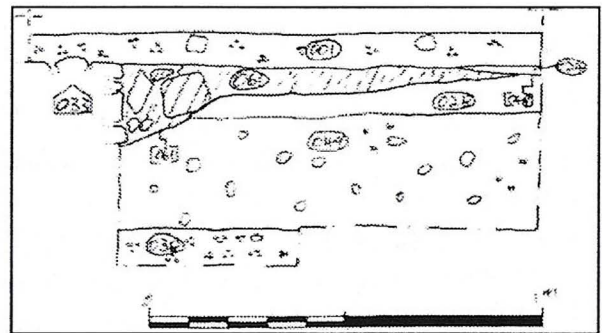

Fig. 3. Opgraving op Breestraat 18-24, Kaapstad. Sleuf 4, lagen tot aan het zand van het strand.

Sleuf 4 bevatte slechts een paar voorwerpen, zoals fragmenten van vroeg 19^e eeuwse geïmporteerde wijnflessen en ongeveer 500 gram schapenbotten. Op ongeveer 0,6 meter diepte werd het zand van het strand gevonden. De ruimte tussen de originele fundatiemuren van de eerste bewoning en werkplaatsen op deze locatie is gebruikt als een stortplaats voor huishoudelijk afval. Bijna alle vondsten van voorwerpen waren te

dateren voor ongeveer 1840. De samenstelling van het gevonden materiaal duidt op een lagere middelklasse huishouding en bestond vooral uit voedselresten en stukken van flessen zoals je zou mogen verwachten van een bordeel of een taveerne.

Het Nederlandse sigarenpijpje

De identificatie van het sigarenpijpje werd mogelijk gemaakt door Otto Graf die specialisten op het gebied van de kleipijpen raadpleegde zoals genoemd in de literatuurlijst. Volgens Duco kan de producent van pijpen met het merk 73 gekroond Andries van Houten (1773-1802) zijn of diens weduwe Geesje Emand (18-2-1811), die het bedrijf van haar man voortzette met behulp van Arij Proefhamer, de latere eigenaar van het merk (1811-1838).² Volgens Ron en Arjan de Haan was Andries van Houten een 'pijpenmaker die gespecialiseerd was in het maken van hoog kwalitatieve bijzondere en dure pijpen'.³ Echter dit sigarenpijpje is van een inferieure of 'slegte' kwaliteit, wat mogelijk komt omdat de mal versleten was aan het eind van zijn gebruikperiode, of doordat het sigarenpijpje een tweede keus product was dat alleen geschikt was om te verkopen op goedkope markten in de kolonies.

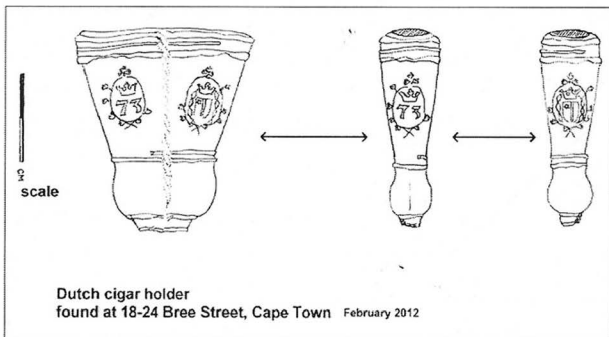

Fig. 4. Tekening van het Nederlandse sigarenpijpje

² Duco, 2004, p. 195. Arij van Houten was de eerste bekende eigenaar van de gekroonde 73 van 1745-1769.

³ Haan en Haan, 2009, p. 185.

Andries van Houten was ook bekend vanwege zijn politieke opvattingen. Hij was een Orangist.⁴ Het Goudse wapenschild en het merk 73 gekroond van van Houten worden op dit sigarenpijpe omgeven door verschillende fleur de lis motieven. Was dit een teken van zijn politieke voorkeur in die tijd? Ik zou graag van andere onderzoekers horen wat zij daarvan denken.

Als we rekenen hoeveel tijd het kostte om dit sigarenpijpe naar Kaap de Goede Hoop te verschepen, te distribueren en de tijd die het duurde voordat de eigenaar het brak en weggooidde dan lijkt het erop dat de productiedatum eerder in het eind van de 18^e eeuw dan in het eerste kwart van de 19^e eeuw ligt.

Smiesing dateert een vrijwel eender pijpe in het midden van de 19^e eeuw en noemt het een sigarettenpijpe.⁵ Echter twee sigarenpijpes van Andries van Houten zijn in Amsterdam in een beerput gevonden. Alle pijpen uit deze beerput dateren uit het laatste kwart van de 18^e eeuw. Op deze sigarenpijpes staat de naam 'VAN HOUTE'. Door deze vondst is het duidelijk dat Andries van Houten dit soort pijpes geproduceerd heeft. De kans is dus groot dat het Kaapse sigarenpijpe ook door van Houten gemaakt is.⁶ De herkomst van de pijp van Smiesing is onbekend en het is dus mogelijk dat, dat exemplaar niet juist gedateerd is.

Verder moet ook bedacht worden dat Nederlandse import mogelijk was in de tijd dat de Kaap in Nederlandse handen was, namelijk voor 1795 en tussen 1802 en 1806. De Engelse bezetting van de Kaap van na 1806 ontmoedigde Nederlandse scheepvaart daar naar toe gedurende de tien jaar van de tweede bezetting tot aan 1815 toen de Kaap definitief in handen van de Engelsen kwam.

Maar wat waarschijnlijker is, is dat dit sigarenpijpe in de persoonlijke bezittingen van een redelijk goed gesitueerd persoon naar Kaapstad gekomen is. Het roken van sigaren was in Nederland in die tijd niet algemeen maar nieuw en zeer modieus. Omdat er in de Napoleontische tijd weinig scheepvaart van Holland naar de Kaap was is het ook in dit geval waarschijnlijk dat het om een laat 18^e eeuwse product gaat.

Tot slot

Zover mij bekend is dit het eerste exemplaar van een sigarenpijpe die in de Kaap gevonden is. Het bleek mogelijk de pijpenmaker te achterhalen.

Wat in dit artikel niet in beschouwing genomen is, is de vraag over de mode van het tabaksgebruik aan het eind van de 18^e en het begin van de 19^e

⁴ Haan en Haan, idem.

⁵ Smiesing 2009, p. 2062; Smiesing 2009, p. 2121-2123.

⁶ Vriendelijke mededeling Jan van Oostveen. Locatie van de beerput is Zwanenburgwal, locatie code WLO-220-51.

eeuw in Kaapstad. Het bleek ook niet mogelijk om de gebruiker/ eigenaar van het sigarenpijpje te achterhalen. Was hij, gelet op het feit dat het voorwerp dicht bij de haven van Kaapstad gevonden is een lid van de huishouding, een knecht of een lokale bezoeker of kwam hij van overzee?

Literatuur

- *Duco, D.H. 2004. Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda. Pijpenkabinet: Amsterdam.*
- *Haan, R. de en A. de Haan, 2009. An eighteenth-century Dutch clay cheroot holder. Journal of the Academie Internationale de la Pipe, volume 2, p. 185-188.*
- *Smiesing, P., 2009. Voor sigaar, sigaret of pijptabak. In: Pijpelogische Kring Nederland, 31ste jaargang, nummer 123, p. 2060-2062.*
- *Smiesing, P., 2009. Nog iets over sigaren / sigarettenpijpjes. In: Pijpelogische Kring Nederland, 31ste jaargang, nummer 124, p. 2121-2123.*

Dankwoord

Mijn hartelijke dank gaat uit naar Jan van Oostveen, die Otto Graf uit Montreal de suggestie deed dat dit een sigarenpijpje was. Ik was dit nooit tegengekomen. Otto was zo vriendelijk mij de artikelen te zenden die in de literatuurlijst genoemd zijn en die de basis waren voor mijn analyse. Otto je bent een kanjer.

Wist je dat

Peter Wiesenhaan stuurde een krantenknipsel op uit het Utrechts Nieuwsblad van 20 mei 1933 met de volgende tekst:

Asperges groeien heelemaal onder den grond, op verhoogde bedden. Zoodra de grond gaat barsten, een bewijs dat de asperge door komt breken, moet zij afgestoken worden of desnoods toegedekt worden (vaak met pijpekoppen) want het daglicht mag er niet op inwerken.

Heb je ook interessante of leuke feitjes voor deze rubriek stuur deze dan op naar meulen@tabakspijp.nl

Een meerschuimpijp van een curassier uit ca. 1880. Het harnas is van zilver. Meer over deze bijzondere pijp is te vinden op pagina 2522.

Een laat 18e eeuws sigarenpijpje opgegraven in Kaapstad, Zuid-Afrika. Dit pijpje is waarschijnlijk door Andries van Houten gemaakt. Zie verder op pagina 2534.